

НОВЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ НА СТОРІНКАХ КНИГИ «ЯСКРАВИ ВІКИ»

A NEW MEDIEVALISM ON THE PAGES OF «THE BRIGHT AGES»

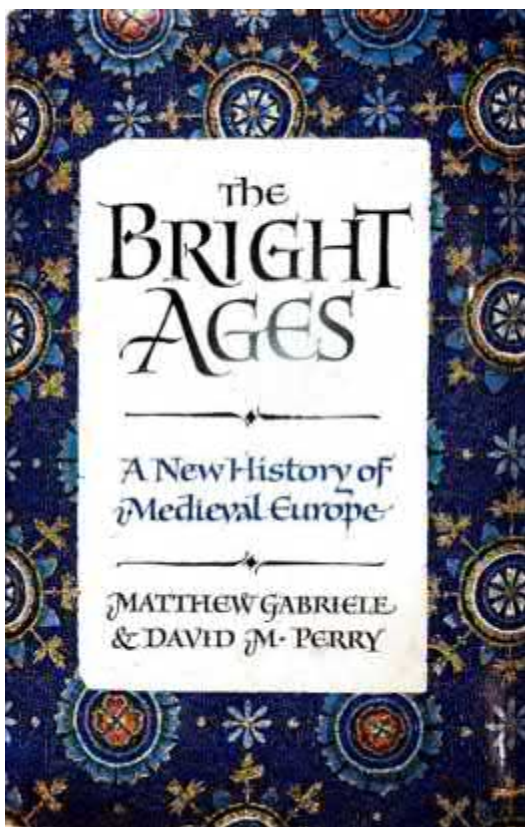
Matthew Gabriele and David M. Perry «The Bright Ages. A new history of Medieval Europe», New York, HarperCollins Publishers, 2021, 307 p.

Андрій Кепша

аспірант кафедри археології, етнології та культурології
факультет історії та міжнародних відносин,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород
E-mail: andrii.kepsha@uzhnu.edu.ua

Andrii Kepsha

PhD candidate
Department of Archaeology, Ethnology and Cultural Studies
Faculty of History and International Affairs
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod



Історична наука часто постає жертвою багатьох стереотипів, масової культури та застарілих уявлень про наше минуле. Звісно, епоха середніх віків не є виключенням. Навіть термін «середні віки», який є невід'ємною частиною класичної періодизації історії (європейської, перш за все), з'явився і закоренився фактично ще з часів 15 – 16-го століть. Як з'явився цей термін, коли та хто його вигадав не є предметом нашого огляду. Але період в приблизно 1000 років (як один з наслідків) постає перед нами в кращому разі досить безлико, як щось середнє між класичним античним греко-римським світом та яскравою епохою нового часу. Що важливо, уявлення про епоху середньовіччя формувалось саме в період Нового часу, тому й постав в наших уявленнях з багатьма неправильними й часто просто несправедливими рисами. Однією з таких рис, зокрема, є інша назва епохи «темні віки».

Предметом нинішнього огляду є праця Matthew Gabriele та David M. Perry «The Bright Ages». Matthew Gabriele є професором середньовічних студій та професором кафедри релігії та культури в університеті Вірджинії. Вчений є автором багатьох праць, присвячених історії середньовіччя, зокрема таких тем як пам'ять та легенди про Карла Великого, франків, Єрусалим, Перший хрестовий похід тощо (www.profgabriele.com). David M. Perry – історик середньовіччя, журналіст, старший науковий співробітник кафедри історії в університеті Мінесоти, та колишній співробітник Домініканського університету. Наукова діяльність вченого присвячена таким темам як Четвертий хрестовий похід, проблематиці батьківства, людей з вадами тощо в епоху середньовіччя. Він є автором численних наукових праць, статей, монографій (www.davidmperry.com). Їхня праця «The Bright Ages»

з'явилась в грудні 2021 року й стала предметом обговорень на міжнародному вченому рівні.

Як можемо побачити із назви книги («The Bright Ages» – «Яскраві віки») автори обрали протилежний підхід до відомої назви епохи – «темні віки». Фактично, праця є спробою подивитись на період Середньовіччя з протилежної точки зору, яка довгий час панувала/панує в науковому світі та серед широкого загалу. Автори ставлять під сумнів хронологічні (476 та 1453/1492 рік) та географічні рамки епохи, такі її риси як занепад ремесел, наук, міст тощо. Вчені ставлять запитання, чи дійсно розірвався зв'язок між класичним античним світом та епохою Нового часу.

Matthew Gabriele та David M. Perry розпочинають розгляд подій з міста Равенна приблизно 430-х років в храмі Galla Placidia, яке без перебільшень було політичним та культурним центром Західної Римської імперії у зв'язку із послабленням Риму. Перед нами постає нове бачення хронологічних та географічних рамок. Розповідь авторів розпочинається в Італії, і на завершення епохи нам пропонують опинитись в тому самому місті, разом з видатним Данте Аліг'єрі в 14-му столітті. Глава перша присвячена важливому питанню з точки зору трансформації тодішнього світу. Цю трансформацію можна коротко описати як «Рим не занепадає» (на протигагу класичному уявленню, що епоха стародавнього світу скінчилась із падінням Зх. Римської імперії). Автори пропонують свій власний погляд на трансформацію Римської імперії, зокрема, об'єднання готів та римлян. Також

розглядається роль готів загалом, та Аларіха зокрема. Якщо Зх. Римська імперія переживає період трансформації, то Римська імперія як ідея і її земне втілення продовжує свою історію в новому центрі – Константинополі.

Саме Новому Риму присвячена друга глава книги. Matthew Gabriele та David M. Perry пропонують нам образ традиційного *римського* міста, де проживали *греки*, які продовжували себе сприймати (і їхні сусіди також) як *римляни*. Перед нами постає новий центр старої імперії, який довгий час тримає під своїм контролем кордони імперії. Автори не оминають увагою роль Белізаріуса (успішного воєначальника імператора Юстиніана) у відновленні цих кордонів. Варто відзначити, що поява нового центру (не тільки як столиці, а й духовного центру, світового центру для християн) теж проходила довгий процес, який відображається в праці авторів. Як і чому центр християнського світу зміг переміститись із Єрусалиму чи Риму в Константинополь? Без сумніву, головну роль відіграли правителі Юстиніан та Теодора, які після повстання Ніка 532 року перебудували місто, й створили нове чудо для християнського світу – Собор Святої Софії. Також варто згадати, що спадковість римських традицій автори вбачають й в збереженні (і вдосконаленні) освітньої та юридичної систем.

Глава третя відкриває перед нами нову силу, яка змінила увесь тодішній світ. Увага присвячується появі та розвитку ісламу. Варто відзначити, що Matthew Gabriele та David M. Perry наголошують на високому рівні співпраці й співжиття між представниками нової релігії з християнами та іудеями. Звичним для епохи є уявлення про швидке зростання могутності світу ісламу, але автори тримають у фокусі протистояння справжніх могутніх імперій – Римської (вже з центром в Константинополі) й Перської. Халіфат поки тільки здобуває свої місце під сонцем. Також автори приділяють увагу зороастризму персів, і згадують про роль християн (несторіан) при перському дворі, що є важливим для кращого розуміння співпраці та різноманіття тодішнього політичного та культурного життя.

Перемістившись знову в Європу, в четвертій главі нам відкривається світ Папства, лангобардів та франків. Автори приділяють увагу Папі Григорію I та його літературній діяльності, а також політичній – налагодження відносин з новою політичною силою в регіоні у вигляді королеви лангобардів Теодолінди. Звісно, хрещення Хлодвіга та франків постає перед нами як розширення Римської могутності (як стверджують автори, політика була релігією, а релігія – політикою; з цим твердженням складно не погодитись). Розширення християнства далі на північ через Ла-Манш постає перед нашою увагою в п'ятій главі. Matthew Gabriele та David M. Perry присвячують главу ранній історії Британських островів, де «англи» постають перед очима Папи як «ангели» з блакитними очима.

Правління Карл Великого стало періодом цілковитих змін в Європі. Цим подіям присвячена шоста глава книги, яку автори розпочинають із легендарного подарунка Карлові від халіфа аль-Рашида з Багдаду – слона. Могутність Карла, його військові успіхи й, зрештою, коронація створюють перед нами образ традиційного імператора. Його військові успіхи, визнання на міжнародній арені, сприяння розвитку наук тощо є свідченнями того, що він є новим наступником, Бог на його боці. В минулому перед нами постають біблійний герой Давид, згодом – імператор Константин, тепер це імператор Карл Великий. Разом з ним з'являється новий земний Єрусалим – Аахен.

Неможливо оминати увагою роль вікінгів в епоху середньовіччя. Від Волги та Дніпра до берегів Англії, Африки та Святої землі – перед нами постає сила, що мала вплив практично всюди в Європі (і за її межами теж). Автори не оминають увагою легендарного Гаральда Гардраду, та його зв'язки з Ярославом Мудрим. Також Matthew Gabriele та David M. Perry залучають до опису вікінгів й арабські джерела, зокрема ібн-Фадлана, який описував варягів із земель Русі. Саме цим безстрашним завойовникам присвячена сьома глава праці. Наступна, восьма, глава пропонує читачеві аналіз кількох середньовічних творів («The Book of Sainte Foy» Бернарда та «Life of Gerald» Одо) та роль виднів в суспільстві епохи середньовіччя.

Хрестові походи були, є і, мабуть, завжди будуть стимулювати вчених до нових дискусій. Звісно, автори книги присвячують даній темі теж главу – дев'яту. Matthew Gabriele та David M. Perry концентрують свою увагу на уявленні про ці події в епоху, коли вони відбувались. Як походи були відображенням дуалістичного світогляду тодішніх людей (*milites Christi/inimici Christi* – воїни Христові/вороги Христові), як тодішні світські та духовні авторитети пояснювали чи виправдовували ці події. Важливо відзначити, що автори нам пропонують погляд на події не тільки як на протистояння, але як співпрацю, де друзі ставали ворогами, а вороги – друзями. Подібним процесам присвячена десята глава, в якій розглядаються події в Аль-Андалус. Як виглядало місто Толедо, яку роль відіграло, як відбувався процес перекладу Корану латинською мовою? Як вдавалось, врешті-решт, мусульманам, християнам та іудеям мирно жити й співпрацювати в ту «темну епоху», якщо для тодішніх людей вона була періодом «convivencia» (дослівно «живучи разом»). Продовжуючи тему співпраці, Matthew Gabriele та David M. Perry наводять нам приклади середньовічних мандрівників і вчених, які «руйнували» всі кордони (реальні та уявні) і створювали епоху, яку автори нам пропонують називати «яскравими віками». Перед нами постають Бенджамін Тудельський та Маймонід, правителі Альмогади та легендарний Саллах ад-Дін.

З гарячих земель Африки та Близького Сходу, в дванадцятій главі автори переходять в англійські та німецькі землі. Яку роль відіграли міфи про легендарного короля Артура при дворі Генріха II? Який вплив мала на політичне, культурне і навіть військове життя королева Елеонора Аквітанська? Що, чому і кому писала Гільдегарда Бінгенська? Яке значення мали її твори на політичне, церковне та культурне життя епохи? Дана глава підіймає питання ролі жінки в середньовічному суспільстві. Не дивлячись на те, що йдеться про представництво вищих соціальних прошарків, перед читачем постає світ, де жінки відігравали не менш важливу роль ніж чоловіки.

Такі контраверсивні події як Четвертий хрестовий похід та хрестовий похід проти катарів автори описують

в главі тринадцять. Ці дві події пов'язані між собою в першу чергу через Папу Інокентія III, а також через учасників, зокрема Сімона де Монфорта. Matthew Gabriele та David M. Perry розглядають постать самого Папи, його походження, освіту, шлях до влади тощо. Не менш важливо, що події двох хрестових походів розглядаються в контексті апокаліптичних очікувань серед людей епохи. Ці очікування були підкріплені ще й творчою діяльністю Йоахіма з Фіоре. Тому завоювання Константинополя й знищення катарського варіанту християнства постає під досить цікавим кутом зору.

Зростання могутності Французького королівства разом з Папством описані в главі чотирнадцятій. Яку роль відіграли жєбрущі ордени, їхні засновники, новостворені університети, що з'являються, нові собори (наприклад, Сен-Дені та діяльність абата Сугерія), що будуються в новому стилі, який теж ввійде в історію під зневажливою назвою «готичний» та роль реліквій, які з'являються в Європі у все більшій кількості. Автори також тримають у полі зору роль та значення євреї в середньовічному європейському суспільстві, їхній науковій та фінансовій діяльності.

Протягом тринадцятого століття відбулись безповоротні зміни в історії людства. Поява імперії монголів та її розвиток стають предметом уваги Matthew Gabriele та David M. Perry в п'ятнадцятій главі. Але автори розглядають події під іншим кутом зору, зокрема, що нового для себе відкрили монголи, рухаючись на захід, як Захід сприймав нову силу та чому так активно відправляв проповідників до двору хана. Яку місію мав виконати П'єр Карпіні в 1245 році та як з цими подіями пов'язана легенда про Священника Іоанна? Не оминають увагою вчені і події, що відбуваються паралельно – хрестові походи короля Людовіка IX Святого. Автори вдало тримають в полі зору події, які відбуваються за тисячі кілометрів один від одного.

Звичайно, «чорна смерть» та її наслідки не були проігноровані авторами праці. Matthew Gabriele та David M. Perry аналізують чуму, використовуючи міждисциплінарний принцип, залучаючи дані з інших наук. Також, вчені подають нам бачення події з точки зору тодішніх людей, а не тільки наслідків, до яких призвела дана хвороба. Загалом, варто відзначити, що автори вдало нагадують читачеві, що чума не була чимось новим й невідомим для тодішніх людей, нагадуючи про події шостого століття в часи імператора Юстиніана.

Завершує читач свою подорож «яскравими віками», як ми вже згадували, теж на землях Італії, де розпочинається так званий Ренесанс. Перед нами постає культура італійського міста, його влада, гільдії, купці, політичні системи тощо. А також геніальний Данте, який в силу політичних обставин змушений був покинути Флоренцію. Він опиняється в Равенні, в храмі Galla Placidia, в якому нам Matthew Gabriele та David M. Perry пропонують уявити автора. Знаходячись там, Данте міг надихнутись тисячолітньою красою храму і дух якої знаходить своє відображення в героях праці геніального автора.

Вчені закінчують свою працю епілогом, який містить цікавий приклад дебатів, які відбулись в Іспанському королівстві в 1550 році між представником нової течії гуманізму Хуаном де Сепульведою та домініканським монахом, представником «темних віків» Бартоломе де Лас Касасом. Предметом суперечки був Новий Світ, точніше його жителі – чи є вони творіння диявола, чи можуть вважатись людьми, та що з ними робити? Один відстоював позицію, що жителі Нового Світу є варварами, а тому підлягають насильницькому підкоренню й християнізації будь-яким методами, інший – це окрема культура, яку треба поважати, а християнізація повинна відбуватись тільки мирним добровільним шляхом. Перший варіант базувався на поглядах стародавніх греків та римлян, другий – на християнській миролюбності й добросердечності. Перший був представником нової течії гуманізму, другий – представником середньовічного «темного» християнства.

Безперечно, книга варта уваги представників історичної науки світу й України зокрема. Gabriele та David M. Perry пропонують нове бачення епохи й ставлять питання, чи варто взагалі цю епоху відокремлювати. Читачеві пропонуються нові хронологічні рамки. Щодо географічних меж, то тут варто відзначити, наскільки автори широко підходять до висвітлення матеріалу – залучаються події в Європі, Африці та Азії. Також авторам вдалось залучити різні релігійні формації – окрім традиційного християнського світу, перед нами постають представники мусульманського, іудейського, зороастрійського та язичницького світів. Варто відзначити, що автори не оминули увагою роль жінок в середньовічному суспільстві, й вони не залишаються безмовною частиною суспільства епохи.

Загалом, питання трансформації імперій та різниці між ними в часі і просторі, збереження традицій чи створення нових, без сумніву викликають ряд питань чи навіть заперечень. Але це відкриває нам новий горизонт для переосмислення й обговорення звичних нам понять та явищ. Gabriele та David M. Perry вдало продемонстрували живучість середньовічних ідей й в наступні епохи, наводячи приклади візиту кайзера Вільгельма в 1898 році в Єрусалим як його предок Фрідріх II чи вступ британських військ в Священне місто в 1917 році, як завершення походу Річарда I Левове Серце. Події 2021 – 2022 років з проблемами війн, пандемій чи екологічних катастроф багато чим нагадують життя людей середньовіччя. Але разом з тим ми живемо й у вільному світі, толерантному і яскравому, сповнених можливостей та наукових чудес. Праця «Яскраві віки» демонструє нам, що й в ті далекі часи африканці жили в Британії, євреї поряд з християнами, султани вели теологічні дебати з християнськими монахами, а дружба співіснувала поряд із жорстокістю і насиллям. Середньовіччя не було тільки «темним» чи тільки «яскравим», але різноманітним, так само як і наш світ. Тому праця Gabriele та David M. Perry варта опрацювання для переосмислення як загального європейського середньовічного минулого, так й українського зокрема.